

ОБЛІК І ОПОДАТКУВАННЯ

УДК 657.6:346.3

DOI: <https://doi.org/10.37734/2409-6873-2025-2-16>

ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ МЕХАНІЗМУ РЕАЛІЗАЦІЇ НОРМ ПРОФЕСІЙНОЇ ЕТИКИ У ПРАКТИЦІ ВІТЧИЗНЯНОГО ОБЛІКУ І АУДИТУ

М. М. ВАСИЛЮК

доктор економічних наук, професор;

І. Ф. БАЛАНЮК

доктор економічних наук, професор;

Л. С. САС

доктор економічних наук, професор;

Т. Л. КУЗЬМІН

доктор філософії за спеціальністю 051 Економіка;

І. Ю. ПУХЛИЧЕНКОздобувач першого (бакалаврського) рівня,
Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника

Анотація. *Мета статті полягає у дослідженні етичних норм у професії бухгалтера й аудитора із зверненням уваги на їхню роль у забезпеченні прозорості фінансової звітності, що є основою для стабільності економіки. Методика дослідження.* Для досягнення поставленої мети використовують методи аналізу нормативно-правових актів і міжнародних стандартів, порівняльного аналізу практичних випадків порушень етики, а також дослідження впливу цифрових технологій на етичні принципи. **Результати.** У статті розглядаються етичні норми, які є основою професії бухгалтера та аудитора, основні принципи етики, а також виклики, що виникають у процесі їх дотримання. Досліджено та ідентифіковано роль етичних професійних норм у забезпеченні прозорості, достовірності фінансової звітності та довіри до професії загалом. **Практична значущість результатів дослідження** полягає в розробці рекомендацій щодо удосконалення етичних стандартів у професії бухгалтерів та аудиторів, зокрема в умовах цифрової трансформації фінансового середовища. Результати можуть бути використані для покращення навчальних програм для бухгалтерів і аудиторів, впровадження ефективніших механізмів внутрішнього контролю та аудитів, а також для вдосконалення нормативно-правової бази в Україні.

Ключові слова: етичні норми, професійна етика, бухгалтер, аудитор, фінансова звітність, цифрова епоха.

Постановка проблеми в загальному вигляді та зв'язок із найважливішими науковими чи практичними завданнями. У сучасному світі, де фінансова звітність є основою для прийняття управлінських рішень, залучення інвестицій та взаємодії з державними органами, питання дотримання етичних норм стає ключовим. Основна проблема полягає в тому, що через порушення етичних норм виникають фінансові зловживання, маніпуляції з обліковими даними та викривлення фінансової звітності. Це призводить до суттєвих негативних наслідків, таких як фінансові скандали, зокрема випадки банкрутства великих корпорацій через шахрайські дії у звітності; втрати довіри з боку інвесторів, клієн-

тів, партнерів та державних органів, а також зниження репутації професії бухгалтера та аудитора в суспільстві.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Етичні норми у професії бухгалтера та аудитора, її особливості та проблемні аспекти дотримання етичних принципів розглядали у своїх працях багато вчених. Так, О.В. Фоміна [1], М. Кулинич [2], А.І. Орехова [3], Л.В. Чижевська [4], А.О. Ніколашин [5] та інші. Проте сучасні виклики, зокрема, автоматизація процесів та використання штучного інтелекту, вимагають перегляду традиційних етичних норм і впровадження нових підходів до професійної етики бухгалтерів та аудиторів, щоб адаптувати їх до цифрового середовища.

Формування цілей статті (постановка завдання). Метою статті є дослідити етичні норми у професії бухгалтера й аудитора із зверненням уваги на їхню роль у забезпеченні прозорості фінансової звітності, що є основою для стабільності економіки. Завданням статті є також визначення ключових викликів (загроз), пов'язаних із дотриманням етичних стандартів в умовах цифрової трансформації, і розробка рекомендацій для підвищення професійної етики в бухгалтерській та аудиторській практиці.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Професійна спільнота бухгалтерів та аудиторів відіграє важливу роль у функціонуванні економіки, виступаючи посередником між бізнесом, державою та суспільством і забезпечуючи прозорість фінансової звітності. Висока відповідальність професіоналів вимагає дотримання етичних норм, які гарантують довіру до фінансових результатів. Міжнародний кодекс етики [6] для бухгалтерів узагальнює основні принципи, такі як чесність, об'єктивність, професійна компетентність, конфіденційність та професійна поведінка, що визначають стандарти поведінки для професіоналів та відповідають суспільним вимогам.

Етичні норми слід розглядати як сукупність принципів, що регулюють поведінку фахівців у процесі їхньої професійної діяльності. Для бухгалтерів, аудиторів, як і для багатьох інших професій, етика є основою, яка забезпечує довіру до результатів їхньої роботи. Міжнародні стандарти етики [6] розроблені Міжнародною федерацією бухгалтерів (IFAC) і включають такі основні принципи:

- *чесність*: означає бути відвертим і правдивим у всіх професійних та ділових відносинах;

- *об'єктивність*: професійному бухгалтеру необхідно бути справедливим і не дозволяти собі необ'єктивності або упередженості, конфлікту інтересів та впливу інших осіб, які шкодитимуть його об'єктивності;

- *професійна компетентність та належна ретельність*: означає досягати та підтримувати такий рівень професійних знань та навичок, який необхідний для забезпечення отримання клієнтом або організацією-працедавцем компетентної професійної послуги на основі сучасних технічних та професійних стандартів відповідного законодавства;

- *конфіденційність*: не розголошувати інформацію, отриману під час виконання професійних обов'язків, без належних на це підстав;

- *професійна поведінка*: дії бухгалтера повинні відповідати законам і професійним стандартам.

Професійний бухгалтер повинен дотримуватися наведених основоположних принципів. Без

дотримання цих принципів будь-які результати можуть бути поставлені під сумнів. Їхнє порушення може мати катастрофічні наслідки не тільки для конкретної організації, але й для всього економічного середовища [7, с. 390]. Перш за все, він відповідає за точність та правдивість фінансової інформації. Якщо фахівець спотворює дані або навмисно приховує важливі факти, це може призвести до низки серйозних проблем:

- *зниження довіри до фінансової звітності*: якщо організації маніпулюють фінансовими звітами, це підриває довіру інвесторів, кредиторів та суспільства в цілому. Наприклад, гучний скандал з компанією Enron (американською енергетичною компанією) на початку 2000-х років став наслідком саме таких порушень, коли в результаті неетичної бухгалтерської та аудиторської практики було приховано реальний фінансовий стан компанії;

- *юридична відповідальність*: бухгалтери, які порушують етичні норми, ризикують зіткнутися з юридичними наслідками. Згідно з багатьма національними законами, подача неправдивої фінансової звітності може призвести до судових розглядів, фінансових штрафів або навіть тюремного ув'язнення;

- *погіршення репутації професії*: скандали, пов'язані з порушенням етичних норм у професії бухгалтера, підривають довіру не тільки до окремих осіб, а й до всієї професії в цілому.

Дослідження виявили кілька категорій загроз, які можуть порушити фундаментальні принципи професійних бухгалтерів та аудиторів. Серед них: загроза власного інтересу, коли фінансовий чи інший інтерес впливає на судження або поведінку; загроза власної оцінки, коли професіонал не правильно оцінює результати попередніх послуг; загроза захисту, коли бухгалтер чи аудитор підтримує позицію клієнта чи роботодавця на шкоду об'єктивності; загроза особистих стосунків, коли тісні зв'язки з клієнтом або роботодавцем впливають на роботу; загроза тиску, коли зовнішній тиск перешкоджає прийняттю об'єктивних рішень.

Світовий досвід обмеження тривалості співпраці у часі з одним і тим самим замовником засвідчує про різноманітний часовий простір такої співпраці, наприклад: у Швейцарії – компанія не може співпрацювати з одним і тим самим аудитором більше 3 років; у Португалії – аудитор призначається на строк від 3 до 9 років; у США – новий партнер призначається після 7 років безперервної співпраці, а попередній може повернутися до цих обов'язків лише через 2 роки; у Великобританії – є обов'язковою ротація партнерів, які співпрацюють з одним і тим самим замовником [8].

Попри чітко визначені стандарти, бухгалтери та аудитори часто стикаються із ситуаціями, коли

етичні принципи перебувають під загрозою. Вони реалізуються через постійний контроль своїх дій щодо відповідності етичним стандартам. Усталеною практикою має стати така, що бухгалтери та аудиторі задля виконання норм професійної етики повинні відмовлятися від виконання завдань, що суперечать закону чи професійним нормам, навіть якщо цього вимагає роботодавець. У складних ситуаціях представники бухгалтерської та аудиторської спільноти можуть звертатися за консультацією до професійних організацій, які надають підтримку у вирішенні етичних дилем.

Етичні дилеми у професійній практиці виникають, коли бухгалтер повинен вибирати між дотриманням принципів і зовнішнім впливом, наприклад, фальсифікацією звітності. Для вирішення таких ситуацій важливо спиратися на професійні стандарти. Професійний бухгалтер чи аудитор може зіткнутися з обставинами, що створюють загрози дотриманню принципів, які неможливо поділити на категорії [9]. Тому важливо бути уважним до таких загроз у всіх професійних стосунках.

Охарактеризовані загрози на рис. 1 є багатогранними і вимагають комплексного підходу до їх вирішення. Кожен фахівець повинен усвідомлювати свою відповідальність за збереження професійної репутації. Проте виклики, такі як тиск з

боку керівництва, корупція чи недостатнє регулювання, створюють додаткову відповідальність для фахівців. З цієї позиції є важливим те, щоб бухгалтери та аудиторі не лише розуміли етичні принципи, а й мали підтримку з боку професійних організацій і держави. Тому, пріоритетними завданнями Міністерства фінансів України за цим напрямом є розробка та удосконалення нормативно-правових актів у сферах бухгалтерського обліку та аудиту, з урахуванням вимог актів законодавства ЄС у відповідних сферах, міжнародних стандартів фінансової звітності (МСФЗ), міжнародних стандартів бухгалтерського обліку для державного сектору (МСБОДС). Зокрема, відзначимо, що для запобігання порушенням етичних норм у професії бухгалтера, важливо впровадити ряд заходів, які сприятимуть дотриманню етичних стандартів:

– *підвищення рівня освіти*: важливо, щоб майбутні бухгалтери в процесі навчання отримували глибокі знання про етичні стандарти професії;

– *внутрішній контроль*: організації мають забезпечити наявність ефективних механізмів внутрішнього контролю, що дозволять запобігти можливим порушенням;

– *культура прозорості та відповідальності*: організації повинні сприяти відкритій та прозорій

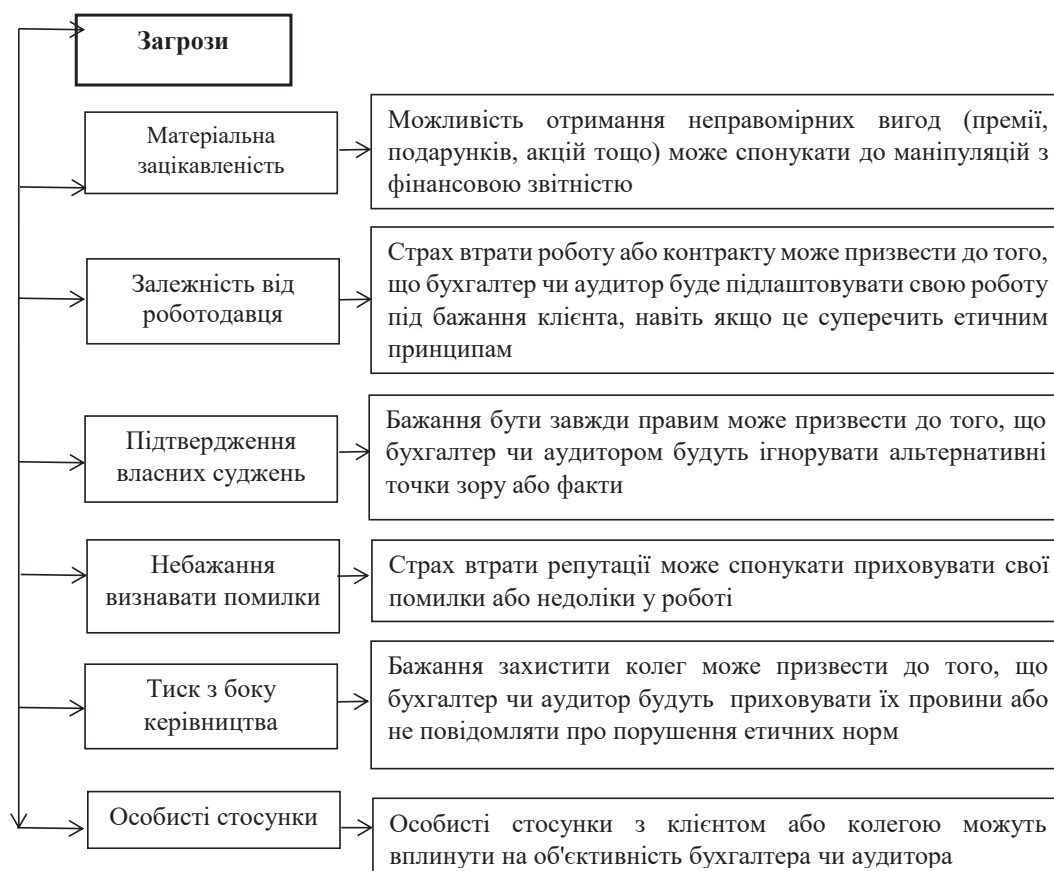

Рис. 1. Загрози для дотримання етичних норм у професії бухгалтера та аудитора

Джерело: розробка авторів

культури, де кожен співробітник розуміє важливість етичної поведінки.

Етичні норми у професії бухгалтера мають важливе значення, оскільки вони забезпечують довіру до облікового процесу, а також захищають професію від репутаційних втрат. Дотримання таких принципів, як чесність, об'єктивність та конфіденційність, є критично важливим для будь-якого бухгалтера. Однак порушення етичних норм може мати наслідки, як для окремих організацій. Тому важливо постійно вдосконалювати професійну підготовку бухгалтерів і забезпечувати ефективні механізми контролю та відповідальності [10, с. 53].

Бухгалтер повинен надавати послуги з належною ретельністю, компетентністю та постійно підтримувати професійні знання на актуальному рівні. Професійні організації, такі як IFAC та АССА, відіграють важливу роль у впровадженні етичних стандартів, забезпечуючи навчання, сертифікацію, контроль за дотриманням норм і застосування дисциплінарних санкцій у разі порушень.

Реалізація етичних принципів у професії бухгалтера вимагає постійної перевірки власних дій на відповідність етичним стандартам, зокрема відмови від виконання неетичних завдань, які суперечать закону або професійним нормам. Принцип професійної компетентності та належної ретельності зобов'язує бухгалтера надавати послуги лише в межах своєї компетенції. Перед виконанням завдання бухгалтер оцінює можливі загрози дотриманню фундаментальних принципів, зокрема загрозу власного інтересу, коли група, що виконує завдання, не має необхідної компетентності для його належного виконання.

Цифрова трансформація фінансової сфери, поширення штучного інтелекту та автоматизація процесів вимагають перегляду традиційних етичних норм і впровадження нових стандартів у цифровому середовищі. Бухгалтери та аудитори стикаються з етичними викликами, зокрема

у сфері кібербезпеки, де використання хмарних технологій і ERP-систем підвищує ризик витоку інформації та вимагає дотримання конфіденційності [11, с. 367]. Залежність від технологій зменшує роль бухгалтера в ухваленні рішень, але відповідальність за результати залишає за ним. Аналіз даних піднімає питання правомірності їх використання, а цифрові інструменти можуть приховувати некоректні дії, що підкреслює важливість прозорості та аудиту. Недостатня цифрова грамотність може призвести до етичних порушень, тому постійне навчання стає необхідністю для професіоналів.

Висновки із зазначених проблем і перспективи подальших досліджень у поданому напрямі. Етичні норми є фундаментом бухгалтерської та аудиторської діяльності, визначаючи межі прийнятної поведінки та встановлюючи стандарти для забезпечення незалежності, чесності, об'єктивності, відповідальності та професійної компетентності. Представлене розуміння дозволить забезпечити підвищення довіри до професії бухгалтера і аудитора та сприятиме зміцненню фінансової прозорості на глобальному рівні. Вивчення впливу міжнародних стандартів сприятиме гармонізації регулювання, а впровадження етичних аспектів у навчальні програми підвищить якість підготовки майбутніх фахівців у контексті цифрових викликів.

Перспективами подальших досліджень є: адаптація етичних стандартів до умов цифрової епохи, зокрема вивчення впливу автоматизованих систем та штучного інтелекту на етичні дилеми, з якими стикаються бухгалтери; розробка механізмів контролю за дотриманням етичних норм у цифровому середовищі, з акцентом на створення нових методів аудиту та моніторингу професійної діяльності, орієнтованих на цифрову звітність; а також аналіз впливу міжнародних стандартів етики (IFAC) на національне регулювання в галузі бухгалтерії та аудиту.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Фоміна О., Ромашко О., Семенова С. Професійна етика бухгалтерів: її особливості та проблемні аспекти дотримання етичних принципів. *Економіка та суспільство*. 2022. № 46. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/2052> (дата звернення 06.03.2025).
2. Кулинич М. Б., Скорук О. В. Професійна етика бухгалтера, аудитора та податківця : конспект лекцій. Луцьк : Волинський національний університет імені Лесі Українки, 2022. 113 с.
3. Орехова А. І. Проблемні аспекти дотримання етичних норм професійними бухгалтерами. *Інвестиції: практика та досвід*. 2020. № 23. С. 6–9.
4. Чижевська Л.В. Новації Кодексу етики для професійних бухгалтерів у бізнесі. *Облік, аналіз, аудит та оподаткування: сучасна парадигма в умовах сталого розвитку: зб. Матеріалів VI Міжнар. наук.-практ. конф., присвяченої 20-й річниці створення кафедри аудиту (10 грудня 2020 р., м. Київ)*. Київ : КНЕУ, 2020. 590 с.
5. Ніколашин А.О., Скрипник С.В. Принципи та стандарти бухгалтерської етики: аналіз основних положень та їх застосування на практиці. *Ефективна економіка*. URL: <https://nauka.com.ua/index.php/ee/article/view/4425> (дата звернення: 06.03.2025).
6. Міжнародний кодекс етики професійних бухгалтерів (включаючи Міжнародні стандарти незалежності). Видання 2022 року. URL: <https://surl.gd/pjtqgw> (дата звернення: 06.03.2025).

7. Василюк М. М., Пухличенко І. Ю. Етичні норми у професії бухгалтера. *Стратегія розвитку України: фінансово-економічний та гуманітарний аспекти: матеріали XI Міжнародної науково-практичної конференції (15 жовтня 2024 р.)*. Київ : Інтерсервіс, 2024. Частина 1. С. 389–391.
8. Василюк М. М. Умови забезпечення та чинники впливу на якість аудиторських послуг. *Інноваційна економіка*. 2015. Вип. 1 (56). С. 212–215.
9. Василюк М. М., Кузьмін Т. Л., Дмитрів М. В. Організація обліку та контролю фінансових результатів як складова системи управління підприємством. *Економіка та Суспільство*. 2024. Випуск 68. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/5044/4990> (дата звернення 06.03.2025 р.).
10. Kuzmin T., Leshchuk H., Savkiv U., Sas L. Optimization of enterprise costs through outsourcing in accounting and taxation in the context of anti-crisis management. *Journal of Vasyl Stefanyk Precarpatian National University*. Vol. 11 No. 4 (2024). P. 51–58.
11. Баланюк І. Ф., Сас Л. С., Кузьмін Т. Л., Смушак М. В. Цифрові технології обліково-аналітичного забезпечення та економічного контролю аутсорсингової й консалтингової діяльності підприємств. *Актуальні проблеми розвитку економіки регіону*. 2024. Том 1. Вип 20. С. 363–371.

REFERENCES

1. Fomina, O., Romashko, O., & Semenova, S. (2022). Profesijna etyka bukhhalteriv: yiyi osoblyvosti ta problemni aspekty dorpymannya etychnykh pryntsypiv [Professional ethics of accountants: its features and problematic aspects of adherence to ethical principles]. *Ekonomika ta suspil'stvo – Economy and Society*, 46. Available at: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/2052>. (accessed March 6, 2025). [in Ukrainian].
2. Kulynych, M. B., & Skoruk, O. V. (2022). Profesijna etyka bukhhalteriv, audytora ta podatkovitsya: konspekt lektsiy [Professional ethics of accountants, auditors, and tax specialists: lecture notes]. Lutsk: Volynskyi natsionalnyi universytet imeni Lesi Ukrainky. [in Ukrainian].
3. Orekhova, A. I. (2020). Problemi aspekty dorpymannya etychnykh norm profesiynymy bukhhalteramy [Problematic aspects of adherence to ethical norms by professional accountants]. *Investytsiyi: praktyka ta dosvid – Investments: Practice and Experience*, 23, 6–9. [in Ukrainian].
4. Chyzhevska, L. V. (2020). Novatsiyi Kodeksu etyky dlya profesiynykh bukhhalteriv u biznesi [Innovations of the Code of Ethics for Professional Accountants in Business]. *Oblik, analiz, audyt ta opodatkovannya: suchasna paradyhma v umovakh stalogo rozvytku: zb. Materialiv VI Mizhnarodna naukovo-praktychna konferentsiya, prysvyachenoї 20-y richnytsi stvorenniya kafedry audytu – Accounting, Analysis, Audit, and Taxation: The Modern Paradigm in the Context of Sustainable Development: Proceedings of the VI International Scientific and Practical Conference Dedicated to the 20th Anniversary of the Establishment of the Department of Audit*. (pp. 1–590). Kyiv: KNEU. [in Ukrainian].
5. Nikolashyn, A. O., & Skrypyuk, S. V. (n.d.). Pryntsypy ta standarty bukhhalter's'koyi etyky: analiz osnovnykh polozhen' ta yikh zastosuvannya na praktytsi [Principles and standards of accounting ethics: analysis of the main provisions and their practical application]. *Efektivna ekonomika – Effective Economy*. Available at: <https://nayka.com.ua/index.php/ee/article/view/4425>. (accessed March 6, 2025). [in Ukrainian].
6. Mizhnarodnyi kodeks etyky profesiynykh bukhhalteriv (vkluchaiuchy Mizhnarodni standarty nezalezhnosti): vydannia 2022 roku [International Code of Ethics for Professional Accountants (including International Independence Standards): 2022 edition]. Available at: <https://surl.gd/pjtqgw> (accessed March 6, 2025). [in Ukrainian].
7. Vasylyuk, M. M., & Pukhlychenko, I. Yu. (2024). Etychni normy u profesii bukhaltera [Ethical norms in the accounting profession]. *XI Mizhnarodna naukovo-praktychna konferentsiya "Stratehiia rozvytku Ukrainy: finansovo-ekonomichni ta humanitarni aspekty" – The Eleven International Scientific and Practical Conference "Strategy of Ukraine's Development: Financial, Economic, and Humanitarian Aspects"*. (pp. 389–391). Kyiv: Interservis [in Ukrainian].
8. Vasylyuk, M. M. (2015). Umovy zabezpechennya ta chynnyky vplyvu na yakist' audytor's'kykh poslug [Conditions for ensuring and factors influencing the quality of audit services]. *Innovatsiyna ekonomika – Innovative Economics*, 1 (56), 212–215. [in Ukrainian].
9. Vasylyuk, M. M., Kuzmin, T. L., & Dmytriv, M. V. (2024). Orhanizatsiya obliku ta kontrolyu finansovykh rezul'tativ yak skladova systemy upravlinnya pidpryyemstvom [Organization of accounting and control of financial results as part of the enterprise management system]. *Ekonomika ta suspil'stvo – Economy and Society*, 68. Available at: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/5044/4990>. (accessed March 6, 2025). [in Ukrainian].
10. Kuzmin, T., Leshchuk, H., Savkiv, U., & Sas, L. (2024). Optimization of enterprise costs through outsourcing in accounting and taxation in the context of -anti-crisis management. *Journal of Vasyl Stefanyk Precarpatian National University*, 11(4), 51–58.
11. Balanyuk, I. F., Sas, L. S., Kuzmin, T. L., & Smushak, M. V. (2024). Tsifrovi tekhnolohiyi oblikovo-analitychnoho zabezpechennya ta ekonomichnoho kontrolyu autsorsynhovoyi i konsal'tynhovoyi diyal'nosti pidpryyemstv [Digital technologies of accounting and analytical support and economic control of outsourcing and consulting activities of enterprises]. *Aktualni problemy rozvytku ekonomiky rehionu – Current Problems of Regional Economic Development*, 1 (20), 363–371. [in Ukrainian].

Mariya Vasylyuk, Ivan Balaniuk, Liudmyla Sas, Tetiana Kuzmin, Iryna Puklychenko, Vasyl Stefanyk
Precarpathian National University. Problems of forming the mechanism for implementing professional ethics standards in the practice of domestic accounting and auditing.

Annotation. The purpose of the article is to investigate the ethical norms in the profession of accountants and auditors, with a focus on their role in ensuring the transparency of financial reporting, which serves as the foundation for economic stability. **Research methodology.** To achieve the set goal, the study uses methods of analysis of legal acts and international standards, comparative analysis of practical cases of ethical violations, as well as the study of the impact of digital technologies on ethical principles. **Findings.** The article examines the key ethical norms that underpin the professions of accountants and auditors, focusing on the fundamental principles of professional ethics, such as integrity, objectivity, professional competence, due diligence, confidentiality, and professional behavior. These principles form the core of ethical conduct and guide professionals in their decision-making processes. One of the significant issues identified is the growing complexity of maintaining objectivity and transparency when digital technologies, such as artificial intelligence and cloud computing, are increasingly integrated into financial reporting and auditing processes. Additionally, the study highlights the rising risk of data breaches and the need for strict adherence to confidentiality due to the increasing reliance on cloud-based systems and data analytics. The article investigates the impact of these digital transformations on ethical behavior, especially in terms of ensuring that technology does not compromise the integrity of financial statements. **Practical value.** The results of the study contribute to the development of recommendations for improving ethical standards in the accounting and auditing profession, particularly in the context of the digital transformation of the financial environment. The findings can be used to enhance training programs for accountants and auditors, implement more effective internal control and audit mechanisms, and improve the regulatory and legal framework in Ukraine.

Keywords: ethical norms, professional ethics, accountant, auditor, financial reporting, digital age.